

O aktualnych zagadnieniach prawa pracy i polityki socjalnej (zamiast wstępu)

Z początkiem października 2012 roku oddaliśmy do rąk Czytelników pierwszy z dwóch wcześniej planowanych tomów książki „Aktualne zagadnienia prawa pracy i polityki socjalnej (zbiór studiów)” pod moją redakcją naukową. W tomie tym znalazły się opracowania dwudziestu dwóch Autorów, ujęte w cztery wyodrębnione części. W części I: „Zasady i instytucje indywidualnego prawa pracy” znalazły się rozdziały autorstwa M. Borskiego, A. Kalisz, H. Szewczyk, L. Mitrusa, Ł. Pisarczyka. W części II: „Pragmatyczne stosunki zatrudnienia” zaprezentowano opracowania A. Dubowik, B. Przywory, M. Lekstona, M. Gurdek, moje, oraz G. Krawca. Część III: „Z zagadnień zbiorowego prawa pracy” zawierała rozdziały autorstwa K.W. Barana, A.M. Świątkowskiego, P. Korala, K. Walczaka, J. Steliny, J. Żołyńskiego. Zaś w części IV: „Z zagadnień polityki społecznej” rozdziały M. Grewińskiego, A. Barczyńskiego, S. Niteckiego. Książkę zamykał rozdział A. Lityńskiego zawierający refleksję historyczną nad pracą przymusową w Rosji radzieckiej i ZSRR.

Obecnie prezentujemy Państwu kolejny tom tej książki. Z wielką satysfakcją informujemy, że do planowanego tomu II napłynęło od Autorów z różnych ośrodków naukowych ponad pięćdziesiąt opracowań dotyczących aktualnych problemów prawa pracy oraz polityki społecznej (w szczególności ubezpieczeń społecznych). W tym miejscu wyrazić należy szczególną wdzięczność Autorom za zainteresowanie wydawaną przez Oficynę Wydawniczą „Humanitas” książką i przesłane przez nich opracowania.

Duża liczba zgłoszonych opracowań oraz względy techniczne Wydawnictwa spowodowały, iż wspólnie z Wydawnictwem podjęliśmy decyzję o zaprezentowaniu tych opracowań w dwóch, a nie jednym tomie. Mam nadzieję, iż ów kolejny, III tom książki ukaże się niebawem drukiem.

Nim zaprezentuję układ i Autorów niniejszego tomu, kilka słów chciałbym poświęcić samemu ujmowaniu „aktualnych zagadnień prawa pracy i polityki socjalnej”. W rozmowach z Kolegami z innych ośrodków akademickich, którzy mieli już okazję zapoznać się z tomem I książki, pojawiły się głosy, iż w jej tytule nie należało umieszczać określenia „aktualne”, które – ich zdaniem – mając doraźny walor marketingowy dezawuować może książkę w oczach Czytelników (zwłaszcza studentów) po upływie kilku lat od jej wydania, sugerując, że z upływem czasu aktualne kiedyś problemy aktualnymi już być przestały. Sugerowano mi więc zmianę tytułu kolejnych tomów na „Zagadnienia prawa pracy i polityki społecznej”, „Problemy...” lub temu podobne. Zdecydowałem jednak, iż kolejne tomy będą się ukazywać pod tym samym tytułem, jakim opatrzone tom I. Oprócz argumentu, nader przecież istotnego, jakim jest utrzymanie formalnej jedności kilkutomowej książki, wskazać można i na określone aspekty merytorycz-

ne. „Aktualność” można bowiem rozumieć w kilku wymiarach. Najczęściej mówi się o niej w kontekście „świeżo” (czy relatywnie niedawno) wprowadzonych zmian stanu prawnego, jak też zagadnień, jakie łączą się z projektowanymi jego zmianami. „Aktualność” rozważań nad określonymi instytucjami prawnymi może wszakże dotyczyć także wprowadzonych przed wielu laty regulacji prawnych, na których tle powstają określone problemy co do ich stosowania w praktyce (zagadnienia walidacyjne, interpretacyjne itd.). Pytanie o „aktualność” powstaje także przy okazji wspomnienia i oceny dorobku wybitnych przedstawicieli doktryny – w naszym przypadku prawa pracy oraz nauki polityki społecznej. Wszakże przy okazjach takich zadajemy sobie pytanie, co z ich dorobku miało swój walor tylko w minionych okresach, co zaś pozostaje aktualnym dziś, być może także w przyszłości. Wreszcie, nie wspominając o innych jeszcze wymiarach, można też mówić o „aktualności” w wymiarze prowadzonych obecnie przez poszczególnych Autorów prac naukowych nad określonymi instytucjami prawa pracy czy problemami polityki społecznej.

Niniejszy, II tom „Aktualnych zagadnień...”, podzielony został konwencjonalnie na trzy części, grupujące różną ilość rozdziałów.

Część I, zatytułowana „O koncepcji stosunku pracy i zasadach prawa stosunku pracy”, liczy sześć rozdziałów. Otwiera ją opracowanie J. Wratnego dotyczące koncepcji stosunku pracy w pracach profesora Macieja Świącickiego, zaprezentowane wcześniej w formie referatu na konferencji naukowej poświęconej jego pamięci¹. Z poglądami profesora M. Świącickiego łączy się też ściśle kolejny rozdział autorstwa J. Piątkowskiego, zatytułowany „Fikcja pozaumownych stosunków pracy”. Oba „wpisują się” w wątek oceny aktualności dorobku nieżyjących najwybitniejszych postaci polskiego prawa pracy². Rozdział III dotyczy problemów teoretycznych i praktycznych, łączących się z pojęciem pracodawcy w polskim prawie pracy (K. Walczak). Kolejne trzy rozdziały dotyczą problemów związa-

¹ Konferencja naukowa poświęcona pamięci profesora Macieja Świącickiego, zorganizowana przez Polskie Stowarzyszenie Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego oraz Katedrę Prawa Pracy i Polityki Społecznej WPiA Uniwersytetu Warszawskiego miała miejsce w dniu 17 maja 2012 r.

² Pamięci i ocenie aktualności dorobku prof. W. Szuberta poświęcone są natomiast cykliczne ogólnopolskie „Seminaria Szubertowskie”, organizowane przez Katedrę Prawa Pracy UŁ. W 2012 r. odbywać się miały wyjątkowo dwa kolejne seminaria: 1 marca 2012 r. odbyło się seminarium dot. bezrobocia jako kwestii społecznej, zaś w dniu 30 listopada i 1 grudnia 2012 r., z okazji 100 rocznicy urodzin profesora seminarium poświęcone jego wkładowi w planowany ustrój pracy powojennej RP oraz problematyce układów zbiorowych pracy. Z seminariami tymi łączą się też stosowne publikacje.

Podobny cel przyświecał też w ostatnich dwóch latach upamiętnieniu osoby i dorobku zmarłego tragicznie Prezydenta RP, profesora Lecha Kaczyńskiego, m.in. w formie Konferencji Naukowej zorganizowanej przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie w dniu 9 kwietnia 2011 r., oraz uroczystościom prezentacji poświęconej mu Księgi Pamiątkowej „Wolność i sprawiedliwość w zatrudnieniu” (red. M. Seweryński, J. Stelina, Gdańsk 2012) w dniu 9 maja 2012 r. w Warszawie. O księgach jubileuszowych żyjących wybitnych uczonych zajmujących się problematyką prawa pracy oraz polityką socjalną wspominałem w tomie I „Aktualnych zagadnień ...”.

nych z zasadami prawa stosunku pracy: A. Wypych-Żywicka analizuje je w aspekcie art. 300 kp., K. Szymańska poświęca swe rozważania próbie nowego odczytania wpływu encyklik o pracy i innych dokumentów Kościoła katolickiego na zasadę prawa do pracy, A. Bigaj analizuje wybrane aspekty ujmowania prawa do wypoczynku, „wpisując się” w dyskusję nad teoretycznymi i praktycznymi problemami funkcjonowania tych instytucji i zasad prawnych.

Od wielu już lat w praktyce gospodarczej występuje zjawisko „odwrotu” od zatrudniania na podstawie stosunku pracy w kierunku niepracowniczych form zatrudnienia. Przewidywać można zasadnie, iż nasilać się ono będzie wraz z postępowaniem zjawisk kryzysowych w naszej gospodarce. Szczególnie rażąco rysują się tu sytuacje obchodzenia regulacji prawa pracy, między innymi poprzez nieuzasadnione sięganie do umów cywilno-prawnych, nazywanych potocznie „umowami śmieciowymi”, czy też „zatrudnieniem śmieciowym”. Próby normatywnego przeciwdziałania temu zjawisku (między innymi kolejne nowelizacje art. 22 kp.) nie przyniosły w praktyce postulowanych efektów. Nadal więc określone środowiska, w szczególności zaś związki zawodowe, zgłaszają różnego rodzaju postulaty likwidacji czy ograniczenia owego „śmieciowego zatrudnienia”. Oczywiście środowiska i organizacje pracodawców odwołują się, w celu utrzymania *status quo* (korzystnego przecież dla nich), do takich zasad podstawowych jak swoboda prowadzenia działalności gospodarczej, wolność umów czy autonomia woli stron. Z wypowiedzi przedstawicieli rządu wynika, iż nie zamierza on podjąć kroków w kierunku ograniczenia zakresu zatrudnienia niepracowniczego bezpośrednio, czy też pośrednio (np. postulowane podwyższenie składek zusowskich, objęcie nimi umów cywilno-prawnych dotychczas „nieoskładkowanych”). *Nota bene*, moim zdaniem można te problemy rozpatrywać z perspektywy niewłaściwego stosowania (czy wręcz – niestosowania) istniejących już regulacji prawnych, zaś refleksja naukowa winna zdiagnozować, dlaczego prawo nie jest tu stosowane.

Mogłoby zatem dziwić, że problematyka ta nie znalazła stosownego zaakcentowania w niniejszym tomie. W tym miejscu pragnę zwrócić uwagę, iż określone aspekty atypowych form zatrudnienia były już przedmiotem rozważań w tomie I, zaś określone rodzaje zatrudnienia niepracowniczego omówione będą szerzej w kolejnym, III tomie książki.

Część II zatytułowana została „Z zagadnień powstania, treści i ustania stosunku pracy w «powszechnym» prawie pracy”. Znalazły się w niej rozdziały poświęcone różnym, bardziej szczegółowym instytucjom prawnym prawa stosunku pracy. O dopuszczalności wykorzystywania danych biometrycznych pracowników i kandydatów do pracy w stosunkach pracy pisze H. Szewczyk. Zmienne przepisy o podnoszeniu kwalifikacji zawodowych pracowników omawia T. Duraj. Zaś obowiązek poszanowania prywatności pracownika w związku z coraz szerszym rozpowszechnianiem się monitoringu prowadzonego przez pracodawców omawia M. Wujczyk. Kolejna sekwencja rozdziałów

tej części dotyczy czasu pracy i wynagrodzeń. A. Piszczek i K. Stefański omawiają wybrane aspekty czasu pracy telepracownika, J. Janik omawia fikcję prawną otrzymywania wynagrodzenia za czas nieświadczonych pracy, S. Samol zaś prawo pracownika do wynagrodzenia za przerwy w pracy nadliczbowej. Kolejne dwa rozdziały dotyczą określonych aspektów ustania stosunku pracy. A. Rycak prezentuje porównawczo koncepcje ochrony trwałości stosunku pracy w Stanach Zjednoczonych i w Europie. W kolejnych rozdziałach G. Węglarz analizuje obowiązki pracodawcy związane z wypowiedzianiem i rozwiązywaniem w innych trybach stosunków pracy w przypadku upadłości likwidacyjnej, zaś B. Muszyńska omawia roszczenia pracownicze w razie upadłości pracodawcy. *Nota bene* w związku z zapowiedzią nasilenia zjawisk kryzysowych w gospodarce, rozważane instytucje związane z upadłością pracodawcy mogą się stać szczególnie aktualne i, niestety, znaleźć szersze zastosowanie w praktyce niż obecnie. Podobnie zresztą jak niektóre instytucje rynku pracy, których to prezentacja mieć będzie miejsce w kolejnym tomie. W związku z wypowiedziami przedstawicieli rządu, między innymi zawartymi w tzw. drugim exposé premiera D. Tuska na temat nowych regulacji, mających uelastyczyć czas pracy (niekiedy odwoływano się tu do wizji rozwiązań podobnych jak w ustawie czasowej, potocznie nazywanej antykryzysową), budzić może zdziwienie brak opracowania poświęconego tym właśnie kwestiom. Zagadnienia nowelizacji przepisów o czasie pracy w chwili, gdy przygotowujemy ten tom do druku, są przedmiotem dyskusji, między innymi w ramach Komisji Trójstronnej. Trudno więc przewidywać, jaki kształt przybierze projekt rządowy. Nawet w przypadku przyspieszenia prac nad tymi przepisami i ich uchwalenia, nie zaczną one obowiązywać wcześniej niż od 1 stycznia 2014 roku³. Stąd omawianie „przejściowych” czy „częstkowych” projektów i propozycji w tej mierze nie wydawało się być zasadnym.

Część II kończy rozdział autorstwa Z. Kubota, poświęcony przepisom bezpieczeństwa i higieny pracy.

Część III zatytułowana została „Z zagadnień polityki społecznej”. Zawarto w niej siedem rozdziałów dotyczących różnych aspektów polityki społecznej. Część tę otwiera rozdział autorstwa M. Grewińskiego, charakteryzujący ogólnie relacje polityki społecznej oraz społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR). Problematyka tej ostatniej jest od kilku lat szczególnie szeroko reklamowana, zarówno przez środowiska biznesowe (często niezasadnie przypisujące sobie jej realizację), jak też w naukach o organizacji i zarządzaniu (*nota bene* obszerne opracowanie na ten temat zawarto już w tomie I). Sekwencja kolejnych trzech rozdziałów przedstawia proble-

³ Powyższe przewidywania, prezentowane tu w kwietniu br. nie sprawdziły się. Rząd, mimo braku uzgodnień ze związkami zawodowymi przeforsował przepisy „uelastyczniające” czas pracy. Por. ustawa z dn. 12 lipca 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks pracy oraz ustawy o związkach zawodowych; Dz.U. 2013 poz. 896. Zmiany weszły w życie 23 sierpnia 2013 r. Odpowiedzią na ów akt „arogancji władzy”, obok podjęcia innych środków prawnych przez centrale związkowe, stały się masowe wrześnie demonstracje związkowców w Warszawie (uzupełnienie B.M.C.).

matykę zabezpieczenia społecznego. Otwiera ją rozdział dotyczący unijnej koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego (G. Uścińska).

Szczególnie istotnym, w różnych wymiarach, stał się problem wieku emerytalnego. Wzorem niektórych krajów UE nasz rząd zdecydował o podwyższeniu wieku emerytalnego do 67 lat (w tzw. systemie powszechnym ubezpieczenia emerytalnego), zakładając „dojście” do wskazanego limitu wiekowego w sposób „kroczący”, poprzez częściowe przedłużanie wieku emerytalnego poszczególnych grup ubezpieczonych. Projekty tych zmian, jak też fakt uchwalenia zawierających je regulacji prawnych spotkał się z poważnym sprzeciwem określonych grup społecznych oraz reprezentujących je organizacji, w szczególności zaś związków zawodowych. Sejm, Senat i Prezydent RP w procesie legislacyjnym nie wzięli tu pod uwagę opinii związków zawodowych, Sejm zaś nie przyjął wniosku NSZZ „Solidarność” o przeprowadzenie referendum w sprawie wydłużenia wieku emerytalnego (wniosku popartego przez rzeszę ponad dwóch milionów dorosłych obywateli Rzeczypospolitej), uchwalając w dniu 11 maja 2012 roku przewidziane w projekcie rządowym zmiany⁴. Stało się to przyczyną licznych protestów, a także zaskarżenia wspomnianej ustawy do Trybunału Konstytucyjnego. Stąd interesujące będzie zapoznanie się ze stanowiskiem środowisk naukowych oraz dotychczasowym orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego dotyczącym wieku emerytalnego. Są one przedmiotem rozważań K. Antonowa („Faktyczne i prawne okoliczności podwyższania i zrównywania wieku emerytalnego”) oraz K. Ślebzaka („Kryteria oceny konstytucyjności zmian prawa ingerującego w ekspektatywę emerytalną w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego”). W wątek ubezpieczeniowy „wpisuje się” również rozdział autorstwa D. Dzienisiuk dotyczący wybranych aspektów subkonta w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych.

Określone grupy i organizacje społeczne, a także konkurencyjne partie polityczne (akcentujące szczególnie mocno w swych programach kwestię polityki prorodzinnej) zarzucały rządowi oraz Platformie Obywatelskiej brak szerszego zainteresowania polityką prorodziną. W związku z tym, w tzw. drugim exposé premiera znalazły się także wątki dotyczące określonych instrumentów polityki prorodzinnej. Oprócz zwiększenia ilości żłobków i przedszkoli, kwestii odpłatności za nie, pojawiła się zapowiedź przedłużenia urlopów macierzyńskich (i ojcowskich). W pierwszych tygodniach listopada 2012 roku minister właściwy dla spraw prawa pracy i zabezpieczenia społecznego informował, iż prace nad stosownymi przepisami w ministerstwie są zaawansowane, jednakże w momencie, w którym przygotowuję niniejszy tom do druku, przygotowany projekt dość powszechnie poddano krytyce (między innymi przez spontanicznie powstałe ruchy społeczne np. Matek Pierwszego Kwartału czy Matek Czwartego Kwartału oraz

⁴ Por. ustawa z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z dnia 6 czerwca 2012 r., poz. 637), która ma wejść w życie z dniem 1 stycznia 2012 r.

inne organizacje broniące praw rodziny). Premier zaś publicznie zapowiedział określone zmiany projektowanej regulacji. Zmiany te, zresztą niezbyt kosztowne dla państwa i jego agend, bardzo zaś istotne dla wizerunku ekipy rządzącej wprowadzono⁵, szeroko je i ich prospołeczny charakter nagłaśniając w mediach.

Wskazać można, iż problematyka ta wiąże się ściśle z dwoma kolejnymi rozdziałami niniejszego tomu. M. Latos-Miłkowska omawia bowiem uprawnienia ojców związane z rodzicielstwem (także *de lege ferenda*), A. Dubowik zaś zatrudnianie pracownic w ciąży.

Kończąc prezentację tematyki zawartej w drugim tomie „Aktualnych zagadnień” zasygnalizować można ogólnie tematykę tomu III. Obejmuje on zagadnienia szczególnych stosunków zatrudnienia oraz wybranych instytucji rynku pracy. Tak więc rozdziały autorstwa W.K. Pudełko, P. Pakuły-Gawareckiej, M. Lekstona dotyczą nowych instytucji związanych z zatrudnianiem nauczycieli akademickich. Kolejne, autorstwa B. Przywory, M. Rycak, M. Gurdek, A. Leji – dotyczą statusu pracowników samorządowych oraz służby cywilnej. Aspekty międzynarodowe poruszono w sekwencji dwóch kolejnych rozdziałów: A.M. Świątkowskiego – o zatrudnieniu na okres próby w organizacjach międzynarodowych; M. Tomaszewskiej – na temat konwencji o pracy na morzu. M. Włodarczyk pisze natomiast o ograniczeniu umownego zakazu konkurencji wobec lekarzy; O. Stanowska – o pracowniczym stosunku zatrudnienia skazanych. Dwa kolejne rozdziały łączą się z instytucjami rynku pracy: W. Kulawik pisze o umowach o praktykę absolwencką, zaś E. Staszewska o pracach interwencyjnych. W drugiej części przygotowanego do druku tomu III – zatytułowanego „Z zagadnień procedur sądowych i administracyjnych w prawie pracy” – znajdują się opracowania dotyczące polubownego rozwiązywania sporów: A. Kowalczyk pisze o mediacji jako metodzie rozwiązywania sporów zbiorowych, M. Rowińska o polubownym rozwiązywaniu sporów indywidualnych przed komisją pojednawczą, K.W. Baran o wykonalności ugód w sprawach z zakresu prawa pracy.

Administracyjnoprawną problematykę prawa pracy podejmują zaś A. Tyc, omawiająca ciężar dowodu w administracyjnoprawnej sferze prawa pracy i O. Kucharski, omawiający państwowe organy nadzoru nad przestrzeganiem prawa pracy. Ostatnie z opracowań dotyczy procedur rejestracyjnych zakładowego układu zbiorowego pracy (K. Samek-Skwara). W tym miejscu ponownie wyrażam nadzieję, iż tom ten uda się możliwie jak najszybciej oddać w Państwa ręce.

Chciałbym szczególnie podziękować Władzom Rektorskim i Kanclerzowi Wyższej Szkoły „Humanitas” w Sosnowcu za podjęcie inicjatywy wydania tej książki, jak też zapewnienie na ten cel środków finansowych, a także Oficynie Wydawniczej „Humanitas” za trud włożony w jej przygoto-

⁵ Por. ustawa z dn. 28 maja 2013r. o zmianie ustawy - Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013, poz. 675). Ustawa weszła w życie dn. 17 czerwca br.

wanie i wydanie. Odrębne podziękowania składam też Prezydium Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Katowicach oraz jego Komisji Nauk Prawnych i Ekonomicznych za objęcie patronatem prezentowanych Państwu „Aktualnych zagadnień prawa pracy i polityki socjalnej...”.

Szczególne podziękowania składam też Recenzentom wydawniczym niniejszego tomu: Pani Profesor Teresie Liszcz, kierującej Katedrą Prawa Pracy na Wydziale Prawa i Administracji UMCS, sędzi Trybunału Konstytucyjnego, oraz Panu Profesorowi Zbigniewowi Góralowi, kierownikowi Katedry Prawa Pracy Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, prorektorowi tej Uczelni, za podjęcie się opracowania recenzji wydawniczych tego tomu i za trud włożony w ich przygotowanie oraz zawarte w recenzjach cenne uwagi.

Wyrażam nadzieję, iż podobnie jak w przypadku tomu pierwszego, opracowania zawarte w niniejszym tomie spotkają się z życzliwym zainteresowaniem i okażą się Państwu przydatnymi.

Bolesław Maciej Cwiertniak

Sosnowiec, 20 kwietnia 2013 r.